

Kontrol af virkeligheden

Rusmidler og oplevelser af tid i et dansk fængsel

Mie Birk Haller

Center for Rusmiddelforskning, Århus Universitet
mbh.crf@psy.au.dk

Haller, Mie Birk (2018). 'Kontrol af virkeligheden: Rusmidler og oplevelser af tid i et dansk fængsel', Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund, nr. 28, 43-62

Denne artikels omdrejningspunkt er indsattes erfaringer med stofmisbrug og misbrugsbehandling i et dansk lukket fængsel. Dens fokus er indsatte med et rusmiddelbrug, der under fængselsopholdet enten fortsætter deres brug af rusmidler på almindelige fællesskabsafdelinger eller søger stoffrihed på en af fængslets behandlingsafdelinger. Fra de indsattes perspektiv viser artiklen, hvordan det at afsone på henholdsvis behandlings- eller fællesskabsafdelinger muliggør forskellige eksistensformer og forskellige muligheder for at kontrollere ens virkelighedsopfattelse og hverdag i fængslet. De indsatte oplever livet på de almindelige fællesskabsafdelinger som 'ustruktureret'. Her kan de – på grund af tilstedeværelsen af stoffer – kontrollere deres egen virkelighed og dermed opnå en mere behagelig afsoning. På behandlingsafdelingerne forventes det modsat at indsatte lever et 'struktureret' liv og lever op til samfundsmæssige idealer om at være reflektive, fremtidsorienterede og progressive.

Artiklen konkluderer, at det 'strukturerede' liv på behandlingsafdelingerne ikke opleves som meningsfyldt blandt de indsatte, fordi det ikke er attraktivt i den meningsløse livssituation i fængslet. Modsat giver tilgangen til stoffer indsatte mulighed for at opnå en mere tålelig afsoning.

Artiklen er baseret på fem måneders etnografisk feltarbejde i et dansk, lukket fængsel for mænd.

Controlling reality: Drugs and experiences of time in a Danish Prison

The focal point of this article is inmates' experiences of drug use and drug treatment in Danish, high security prisons. It focuses on inmates with a drug use who, during their stay in the prison, either continue their drug use on regular wings or seek to be clean at one of the prison's treatment wings. From the perspective of the inmates, the article shows how serving at respectively treatment or regular wings renders possible different forms of existence and everyday life. The inmates define life at the regular wings as 'unstructured'. Here they can – because of the presence of drugs – control their own reality and thus obtain a more endurable stay in the prison. Opposite, on drug treatment wings, it is expected that inmates live a 'structured' life and live up to societal ideals of being reflexive, future oriented and progressive.

The article concludes that inmates do not experience the 'unstructured life' at the treatment wings as meaningful as it is not attractive in their meaningless life situation inside the prison. Opposite the presence of drugs makes it possible for the inmates to obtain a more comfortable stay in the prison.

This article is based on five months of ethnographic fieldwork in a Danish prison for men.

Introduktion

I den moderne verden er tid en værdifuld ressource til at skabe en succesfuld tilværelse. Mennesker investerer deres tid i at danne prestigefyldte og fuldkomne liv ved at tage gode uddannelser, skabe succesfulde karrierer, danne familie, rejse og tjene penge. Modsat fratages kriminelle, der har forbrudt sig mod samfundets regler, deres frihed og autoritet til at bestemme over deres egen tid i en periode af deres liv. Tiden i fængsel er for de kriminelle noget, der skal *overstås* og ikke *bruges* (Cohen, Taylor, 1972). Men hvordan erfares tid, når den ændrer betydning fra at være en ressource til at være del af en straf, der skal afsones? Og hvad gør indsatte for at håndtere oplevelsen af straffen?

Udgangspunktet for denne artikel er et fem måneders etnografisk feltarbejde i et lukket fængsel for mænd. Formålet med undersøgelsen var: 1) at forstå indsattes motivation for at bruge de rusmidler, der uretmæssigt bliver smuglet ind i de fleste danske fængsler; og 2) at forstå stofbrugende indsattes motivation for at tage imod tilbud om misbrugsbehandling, der gennem de sidste 15 år er blevet standard i alle danske fængsler. Som undersøgelsen og feltarbejdet skred frem, skulle

det vise sig, at et vigtigt aspekt ved rusmidlerne – uanset om det var brugen af dem, distribution eller afholdenhed fra dem - var, at de af mange indsatte blev opfattet som en mulighed for at kunne påvirke erfaringer af tid og virkelighed under afsoningen.

Feltarbejde i fængsel

Feltarbejdet blev foretaget i vinteren/foråret 2012-2013 og omhandlede oprindeligt indsattes motivationer, refleksioner og dilemmaer i forhold til at have et stofbrug, være afholdende eller søge behandling. Fængslet, der var genstand for undersøgelsen, er blandt de største lukkede fængsler i Danmark og har kapacitet til over 200 mandlige indsatte. Samtidig er det et af de førende behandlingsfængsler.

Selve behandlingsprogrammerne foregår efter en 'importmodel', hvor eksterne private og offentlige behandlingsinstitutioner står for udførelsen af behandlingen i samarbejde med fængslets personale. Den første behandlingsafdeling blev oprettet i 2002, og i tiden under feltarbejdet var der - foruden kurser og dagbehandlingstilbud - tre behandlingsafdelinger, der var afskåret fra resten af fængslet: Der var en motivationsafdeling primært for indsatte i substitutionsbehandling, en primær behandlingsafdeling, hvor dagene var centreret om behandlingsaktiviteter samt en efterbehandlingsafdeling, hvor indsatte skulle lære at strukturere deres dagligdag ved at deltage i kurser, uddannelse og sportsaktiviteter. I artiklen skelnes kun mellem behandlingsafdelinger og de 'normale' fællesskabsafdelinger.

Det empiriske materiale består af 15 semistrukturerede interviews med indsatte uden for behandling, 16 interviews med indsatte i behandling, 6 opfølgingsinterviews samt feltnoter fra fem måneders deltagerobservation¹. Alle interviewpersoner er anonymiseret, og fængselsinstitutionen bliver igennem artiklen betegnet som 'Statsfængslet'.

Metodisk var feltarbejdet bygget op således, at jeg først lærte indsatte at kende i de afdelinger, hvor de afsonede. Derefter fulgte jeg nogle af dem over tid og i situationer, hvor de blev flyttet mellem behandlings- og fællesskabsafdelinger, hvor de tog del i eller droppede ud af behandlingen, og hvor de skulle løslades eller blev genindsat. Fordelene ved at følge de indsatte var, at det gav mulighed for at sammenligne den samme persons subjektive erfaringer i forskellige kontekster over tid.

Tidligt i feltarbejdet stod det klart, at der var store miljømæssige og kulturelle forskelle mellem de stoffrie behandlingsafdelinger og fællesskabsafdelinger, hvor

mange indsatte havde et rusmiddelbrug. Forskellene mellem afdelingerne blev af både indsatte og fængselspersonalet defineret i forhold til forskellige sociale koder såsom sociale regler, normer, identiteter, omgangsformer samt indsattes forskellige attituder overfor fængslet, samfundet og kriminalitet (se Haller, 2015). Som det vises gennem resten af artiklen, skabte afdelingerne også forskelle rammer for, hvordan indsatte erfarede tiden og virkeligheden i fængslet.

Rusmidler og misbrugsbehandling i fængsler

Fængslet, hvor feltarbejdet fandt sted, har eksisteret i mere end 100 år. Praksis bag de gule mure er – som i alle andre danske fængsler - kontinuerligt blevet tilpasset skiftende politiske og samfundsmæssige ideologier om straf og rehabilitering. Her afspejler de sidste 15 år en stigende opmærksomhed på stofbrug og afholdenhed.

I Danmark er der på landsplan fem lukkede og otte åbne fængsler, og alle har specialiserede afdelinger for misbrugsbehandling. Hvor der før 1997 ikke var nogen misbrugsbehandling i kriminalforsorgens institutioner, er det i dag ikke et spørgsmål, *om* man tilbydes behandling, men *hvilken* behandling der tilbydes. I 2003 blev der lavet en rusmiddelundersøgelse i danske fængsler, som viste, at 56 % af kriminalforsorgens samlede klientel havde haft et misbrug, før de blev indsat i fængslet (Kriminalforsorgen, b2003,8)². Den politiske respons bestod i øgede kontrol- og straffeforanstaltninger³ samt en kraftig opprioritering af rehabiliteringstilbud, herunder uddannelsestilbud og i særdeleshed udbygning af misbrugsbehandling. Den efterfølgende Flerårsaftale for kriminalforsorgen 2004-2007 (Justitsministeriet, 2003) hvilede på to grundlæggende principper: Dels en nultolerancepolitik over for stofmisbrug og indsmugling af stoffer og dels en ordning, hvor indsatte kunne opnå tidligere prøveløsladelse, hvis de gjorde en særlig indsats for at komme ud af kriminalitet, eksempelvis ved at deltage i uddannelse eller behandling. I 2007 blev der vedtaget en behandlingsgaranti for stofmisbrugende indsatte i fængsler og arrester, der sikrede, at alle fik ret til at modtage behandling på linje med misbrugere i resten af samfundet⁴⁺⁵. Trods disse initiativer har det vist sig umuligt at kontrollere indsmuglingen og brugen af rusmidler i danske fængsler⁶.

Forskning i rusmidler og behandling

I takt med intensiveringen af behandlingsindsatsen har der været stigende forskningsmæssig interesse for, hvilken betydning stofbehandling og stofbrug har for mennesker i fængsler, og denne artikel skriver sig ind i et forskningsmæssigt felt, der omhandler rusmidlers sociale, praktiske og erfaringsmæssige betydning i fængsler. Her har flere studier understreget rusmidlers sociale betydning blandt indsatte. Ben Crewe (2009) beskriver ligefrem, at rusmidler kan ses som grundprincippet i de sociale dynamikker i fængslet, og han påpeger, at der er tætte sammenhænge mellem indsattes stofpraksisser, deres identitet og de sociale hierarkier (Crewe, 2009). I den forbindelse kan tilstedeværelsen af rusmidler i fængsler ses som en 'dele-kultur' mellem indsatte, der både er betinget af og skaber sociale relationer - specielt mellem stofbrugende indsatte (Mjåland, 2014).

I forskningen har der specielt været fokus på indsattes brug af cannabis (Cohen, Taylor, 1972, Cope, 2003, Kolind, 2012). Empiriske studier af hashbrug i danske fængsler har vist, at der blandt fængslernes personale er en delvis og stiltiende accept af, at indsatte har et vist forbrug af hash; dels fordi det skaber roligere indsatte og dermed roligere afdelinger, idet man respekterer indsattes muligheder for at tilbageerobre deres subjektive råderum, og dels fordi indsatte, som modydelse for at kunne ryge, respekterer betjentenes magtudøvelse (Kolind, 2012).

I tråd med denne artikel har andre studier set på rusmidlers erfaringsmæssige betydning for indsatte. Studier viser, at hashbrug i fængslet er en effektiv måde, hvorpå indsatte kan takle ensomhed og fængselsrelaterede afsavn (Kolind, 2012: 218). I et tidsmæssigt perspektiv kan indsattes cannabisbrug ses som en slags selvmedicinering, der hjælper dem til at sove og dermed udfylde den 'tomme tid' (Cope, 2003). Cope (2003) beskriver desuden, hvordan indsatte bruger cannabis som en strategi til at administrere lange fængselsstraffe, fordi tilstedeværelsen af rusmidler giver dem noget, de kan strukturere deres tid omkring.

Generelt kan man sige, at rusmidler giver erfaringsmæssig, social og følelsesmæssig mening for indsatte i en fængselskontekst. Af samme grund er det et stort spring for mange indsatte at ansøge om at komme i behandling, og studier viser da også, at indsattes motiver for at gå i misbrugsbehandling ofte findes uden for deres aktuelle brug af rusmidler (Giertsen et al., 2015, Kolind, 2012). Mange indsatte ansøger eksempelvis om behandling for at få bedre og blødere afsoningsvilkår. Andre gør det for at optimere deres chancer for længere og flere udgange og hurtig prøveløsladelse samt for at få et bedre og kriminalitetsfrit liv efter afsoningen. En tredje motivation for at ansøge om behandling er at undgå de negative

afsoningsvilkår på fællesskabsafdelingerne, som ofte er præget af vold og stærke hierarkier (Kolind et al., 2009). Af den grund bliver indsatte i behandling dog ofte set som 'tabere', der ikke kan klare livet på de andre afdelinger (Haller, 2014).

Foruden de ovenfor beskrevne sociale, praktiske og erfaringsmæssige aspekter, der er forbundet med indsattes motivationer for enten at gå i behandling eller have et stofbrug, vises det i resten af artiklen, at indsattes overvejelser om afholdenhed/stofbrug også var forbundet med dét at kunne styre deres erfaring af tiden og virkeligheden under fængselsopholdet. Kort sagt var mange stofbrugende indsatte fanget i et dilemma: Gennem brug af rusmidler kunne de styre deres virkelighedserfaringer, og dermed blev fængselsopholdet mere tåleligt. Modsat, ved at afsone på en behandlingsafdeling, kunne de reducere tiden tilbragt i fængslet ved at optimere chancerne for tidligere prøveløsladelse og flere udgange⁷.

'Time-work'

Analytisk kan vi skelne mellem to forståelser af tid: Den fysiske tid, der kan defineres som den objektive og fikserede tid, samt den fænomenologiske tid, som styres af menneskers egne erfaringer af tiden, der går (Das, 2007, Gell, 1992). Mens den objektive tid i fængslet - den tidsudmålte straf - kun kan påvirkes af den indsatte ved, at han opfører sig i overensstemmelse med institutionens kriterier for god opførelse, var de indsatte i Statsfængslet konstant optagede af at finde strategier til at påvirke deres subjektive tid; deres *erfaringer* af tiden og virkeligheden i fængslet. Undersøgelsens fokus er derfor den fænomenologiske, erfaringsmæssige tid og spørgsmålet om, hvordan tid *føles*, og hvordan individer påvirker deres *erfaringer* af tid.

Hvis vi ikke kan påvirke tidens varighed, skriver antropologen Michael Flaherty, kan vi påvirke forskellige facetter af den temporale erfaring ved intentionelt at skabe aktiviteter eller sociale situationer, der fremkalder eller hæmmer specifikke temporale oplevelser (Flaherty, 2011). Han benytter ordet 'time-work' til at beskrive individers praksisser i forhold til at påvirke erfaringer af tiden. Han beskriver:

"Med 'Time work' refererer jeg til den intrapersonelle og interpersonelle stræben, der ligger i at fremprovokere eller undgå forskellige tidsmæssige erfaringer. Dette begreb indbefatter de handlingsmæssige mikro-forvaltninger af ens eget engagement i selv og situation." (Egen oversættelse) (Flaherty, 2011)

Begrebet 'time-work' lægger sig inden for rammen af en kontinuerlig tematik i fængselsforskningen, der omhandler, hvilke strategier indsatte bruger i forhold til at magte (cope) eller tilpasse sig (adapt to) livet i fængslet og forskellige straffemæssige forhold (Sykes, 1958, Crewe 2009). Det være sig både adfærdsmæssigt, socialt, følelsesmæssigt og erfaringsmæssigt. En grund til at bruge begrebet 'time-work' er, at det muliggør en mere fænomenologisk forståelse af subjektive erfaringer af tid - herunder en mere nuanceret forståelse af agens og passivitet. Eksempelvis er det at lade sig pacificere og ikke engagere sig i virkeligheden en meget bevidst og strategisk måde for mange indsatte at påvirke deres erfaringer af tid.

Flere andre studier har beskæftiget sig med indsattes subjektive opfattelser af 'problematiske tid'; her specielt kedsomhed og meningsløshed. Det at komme i fængsel kan opleves som en lettelse efter en hektisk og kriminalitetsfyldt tilværelse, men for mange indsatte bliver tiden i fængslet efter nogen tid oplevet som opslidende og problematisk; som en fjende, der gennemtrænger alle aspekter af det sociale liv (Wahidin, 2006:10). Specielt er følelsen af kedsomhed den erfaring, som mange indsatte forbinder med at sidde i fængsel (se også Bengtsson, 2012, Cohen, Taylor, 1972). Kedsomhed og meningsløshed kan opleves som potentielt smertefuldt; det man i fængselsforskningen betegner som 'Pains of Imprisonment' (Sykes, 1958). Som empirikere må vi studere, hvad kedsomhed består af i forskellige kontekster, og undersøge, hvad der faktisk sker, når intet sker, eller hvad der sker, når tid bliver en 'troubling factor' (Dalsgård, 2014).

Eksempelvis, som jeg senere vil beskrive, havde kedsomheden for de indsatte i Statsfængslet mange former. Specielt var den tæt forbundet med meningsløshed og det at mærke tiden gå. Mange indsatte kunne detaljeret beskrive, hvordan der var mange forskellige aspekter og grader af kedsomhed og meningsløshed. Fra at være yderst smertefuldt og uudholdeligt kunne det at kede sig på den helt rigtige måde være en strategi til at glemme tiden og lade den passivt passere. Indsatte kunne beskrive dagene i fængslet som meningsløse; blottet for erfaringsmæssige højdepunkter og essentielt tomme, fordi den ene dag blot lignede den næste. Som observeret i andre fængselskontekster var indsatte i Statsfængslet optagede af at 'suspendere tiden' (Cope, 2003: 163, Cohen, Taylor, 1972).

Resten af artiklen beskriver, hvordan indsatte gennem brug af eller afholdenhed fra stoffer skabte forskellige muligheder for 'time-work'. De stræbte efter at modulere erfaringer af tilværelsen i fængslet ved at indgå i specifikke rutiner, have en selektiv opmærksomhed i forhold til omgivelserne samt ved at tænke, glemme eller reflektere på specifikke måder. Empirien er opdelt i to: Første del omhandler livet på almindelige fællesskabsafdelinger, hvor indsatte i høj grad

havde adgang til rusmidler. Den anden del omhandler livet på behandlingsafdelingerne, hvor indsatte skulle afvænes fra deres rusmiddelbrug og, som en del af behandlingen, skulle lære at forholde sig til tid på andre måder.

Rusmidler og livet på fællesskabsafdelingerne

I fængslets fællesskabsafdelinger havde indsatte en høj grad af selvbestemmelse. For indsatte med stoferfaring gjorde tilgængeligheden til rusmidler det attraktivt at afsone på fællesskabsafdelingerne, for rusmidler gav dem flere muligheder for effektivt 'time-work'. Specielt var det at ryge cannabis⁸ en effektiv måde, hvorpå de kunne 'dræbe' tiden og skabe en - for dem - alternativ og mere tålelig virkelighed, hvor 'tiden var deres egen'.

Fællesskabsafdelingen: At skabe sin egen virkelighed og passivisere tiden

'Når jeg ryger hash, kan jeg afsone på min egen måde' (Feltnote, behandlingsafdeling), forklarede en indsat, da jeg bad ham begrunde, hvorfor han ikke gik i behandling. For ham og andre indsatte var hash det mest effektive middel til at skabe et personligt rum. Når de var påvirkede, opnåede de erfaringen af at være mentalt barrikaderet fra den omkringliggende verden. At være 'stoned' var en eftertragtet tilstand, hvor indsatte ikke forholdte sig til verden omkring dem og ikke reflekterede over deres fortidige og fremtidige liv. *'At stoppe med at forholde sig til ting er en måde at overleve på'* (Feltnoter, fællesskabsafdeling), forklarede Husaam, en af de indsatte på en fællesskabsafdeling. På samme måde var dét 'at ryge afsoningen væk' en beskrivelse af en let og ukompliceret afsoning. Mathias, der nu var i behandling, havde tidligere røget hash, mens han afsonede på fællesskabsafdelingerne. Han beskrev, hvordan det at være påvirket i fængslet var en effektiv måde at skrue ned for tanker og følelser på:

"Din afsoning går en hel del hurtigere. Du tænker ikke over tingene. Du tænker ikke på dine følelser. Der er mange ting, du kan lægge på hylden, når du doper dig. Når man bedøver sig selv, tænker man ikke på virkeligheden. Du går i din egen lille boble, tingene går bare derudad. I stedet for, hvis du ikke røg, så vil du få mange flere følelser i kroppen." (Int Mathias, behandlingsafdeling B)

Generelt var dét at gøre sig selv følelseløs en eftertragtet tilstand i fængslet. Indsatte beskrev ofte, hvordan de stræbte efter at 'afskære sig fra deres egne tanker', at 'stoppe med at forholde sig til ting', og de beskrev, hvordan de stræbte efter at glemme alt om fortid og fremtid. Kort sagt, forsøgte de ved brug af rusmidler at afproblemativere tiden ved at få den til at passere, uden at den efterlod sig erfaringsmæssige spor. Ifølge de indsatte var det muligt at få fat i næsten alle slags stoffer i fængslet. Forskellige stoffer muliggjorde forskellige former for 'time-work', der gav mening i forskellige livssituationer og kontekster. Før fængslingen havde mange indsatte eksempelvis gjort brug af 'uppers', rusmidler, der gjorde dem energiske. Men som en indsat forklarede, så var der ingen grund til at være 'speeded' i fængslet. Under afsoningen var indsatte derfor mere interesserede i 'downers', fordi det fik dem til at slappe af og blive ligeglade (se også Haller, 2015).

En indsat forklarede:

"Den mest effektive måde at arbejde på tiden på er at ryge hash (...) Her er ingenting at lave. Man kan gå ned af gangen, og så er der hashlugt. Det er røvhamrende kedeligt, og hash formilder tiden. Jeg har eksempelvis betragtet folks adfærd, når jeg var clean. Det er som om, folk er i kamp-mode, når de ryger og er skæve. Så gælder det hele tiden for dem om at være et skridt foran. Så er de hele tiden aktiverede. De tænker ikke på dét udenfor – de får tunnelsyn." (Int. Carl., fællesskabsafdeling).

Den forskellige omgang med cannabis åbnede forskellige muligheder for 'time-work'; de indsatte kunne opnå forskellige tilstande af ligegyldighed ('tunnelsyn') – enten ved at blive sløve og passive eller ved at blive overaktiverede og opnå en tilstand af ophidselse. I sit studie af unge indsatte beskriver Tea Bengtsson, at i erfaringen af kedsomhed er en iboende trang til at skabe 'action', fordi mennesker, der keder sig, altid vil søge at undslippe den tilstand (Bengtsson, 2012: 529). Hendes informanter skabte situationer af 'institutionel grænsearbejde', hvor de indsatte afsøgte institutionens grænser ved at udfordre dens regler (Bengtsson, 2012: 543). På samme måde som konsumtion af cannabis gav mulighed for forskellige mentale tilstande, kunne de indsatte gennem risikoen ved at indgå i stoføkonomien i fængslet – gennem import, opbevaring, distribution, køb og salg af stoffer – opnå en tilstand af spænding (Se også Mjåland, 2014), fordi tilstedeværelsen af cannabis ofte udgjorde en konfliktakse mellem grupperinger af indsatte og mellem indsatte og ansatte (se også Crewe, 2009). Kort sagt: Indsattes forskellige prak-

sisser med rusmidler, måder at konsumere, måder at opnå rus på, distribution, salg samt køb af stoffer, kan ses som forskellig slags 'time-work'.

Selvskabte rutiner

En anden form for 'time-work', som effektivt kunne opnås gennem brug af rusmidler, var at kunne 'tune' mentalt ud af de institutionelle rutiner. For mange indsatte på fællesskabsafdelingerne var rusmiddelbrug ofte dét, som hverdagens aktiviteter centrerede sig om.

"Dét, det drejer sig om, er at få tiden til at gå. Det er hovedingrediensen hver dag, du står op. Det er at få dagen til at gå så glidende som muligt. Nogle klarer den ved at tage stoffer, og andre klarer den ved at gå og gøre rent eller arbejde eller... nogen ved at sidde og glo lige ud i luften. Men hovedsageligt, 80 % tager stoffer."
(Int Luis, fællesskabsafdeling).

For mange, og specielt for Luis, udgjorde stofbruget en personlig, alternativ rutine, som eksisterede parallelt og inden for rammerne af institutionens rutine. I et interview beskrev Luis, hvordan stofferne fungerede som en integreret og naturlig komponent i hans hverdag:

Int: *"Kan du fortælle mig om en typisk dag i fængslet på den her afdeling?"*

Louis: *"Vi bliver vækket klokken kvart i syv om morgenen her på den almindelige afdeling. Så skal vi, der får metadon og medicin, over og hente det på sygeafdelingen. (...) Ved halv otte tiden bliver der råbt 'Sygeafdeling', og så går vi på sygeafdelingen. Når vi så har hentet vores medicin, så sidder vi i ti eller femten minutter og venter på, at de kalder på arbejde. Så går vi over på arbejdet, og så starter vi som regel dagen med en kop morgenkaffe. Har vi nogle stoffer eller hash, jamen så starter vi også med at ryge en ordentlig pibe eller tage de stoffer, vi har (...). Så går jeg lige så langsomt i gang med at lave mit arbejde. Det er vel klokken ni, kvart i ni. Så går der et par timer eller sådan noget. Nu må vi jo ikke ryge indendørs mere, så vi må jo holde rygepause. Dem har vi tre af. Så går vi ud og ryger (hash) i de pauser. Så har vi jo selvfølgelig middagspause klokken elleve med vores madgruppe. Så spiser vi jo sådan rugbrød og sådan noget."*

Int: *"Man kan vel lige så godt få tiden til at gå med et eller andet?"*

L: "Ja, i stedet for bare at sidde og glo ud i luften, som der er nogen, der gør. Så bliver timerne lange. Utrolig lange. Og så går vi hjem halv tre. (...) Der er nogen af os, der går gårdtur, og nogen af os, der bliver låst inde. Når klokken så er fem, så åbner de dørene, og så er der aftensmad. Og så plejer vi bare at gå og lave aftensmad (...) Og så sætter vi os ind og ryger en pipe eller et eller andet i løbet af aftenen eller tager nogle stoffer, hvis man vil det. (Han gaber, strækker sig og slutter i en ligegyldig tone). Det er sådan, det meste af dagen går. Det er ikke det helt vilde, der sker, det er det ikke." (Int. Louis, fællesskabsafdeling).

For Luis var det at ryge hash og indtage andre rusmidler måder at påvirke tiden på ('time-work'), der var dybt indvævet i hverdagens rytmer, og det var en rutine på linje med andre hverdagsopretholdende aktiviteter såsom at spise, sove og socialisere. Det skal tilføjes, at Luis var i forvaring; han var fængslet på ubestemt tid og skulle derfor finde en måde at være i fængsel på uden at skulle forholde sig til verden udenfor. For ham var rusmidler derfor et uundværligt og livsnødvendigt middel til at kunne skabe sin egen tidslomme og styre sin egen opfattelse af virkeligheden.

Opsummerende har jeg argumenteret for, at 'problematisk tid', specielt følelsen af kedsomhed og meningsløshed, kunne være en smertefuld tilstand for de indsatte i fængslet. Til tider kunne det være en direkte uudholdelig tilstand at befinde sig i. De indsatte prøvede at påvirke tiden; at skabe strategier for 'time-work' ved at fremprovokere og navigere uden om specifikke tidsmæssige erfaringer. Specielt var brugen af rusmidler en effektiv metode til at afskære sig fra den institutionelle virkelighed og opnå en tilstand af ligegyldighed og passivitet.

De to tilstande - livet i stofbrug og livet uden - faciliterede to forskellige slags 'time-work'. Næste afsnit følger indsattes beskrivelser af, hvordan de forholdte sig til tiden i fængslet, når de opholdte sig på en behandlingsafdeling og ikke havde samme muligheder for at bruge stoffer til at kontrollere deres erfaringer. Hovedtesen er her, at når indsatte på behandlingsafdelingerne blev overført til en behandlingsafdeling og overgik til stoffrihed og en anden hverdag og livsform, måtte de også ændre deres engagement med virkeligheden og deres relation til tid.

I misbrugsbehandling – at lære at mærke og bruge tiden

I en behandlingsoptik kan man anskue tiden som en værdifuld ressource til at forbedre livet. På behandlingsafdelingerne foregik den fysiske afrusning sideløbende med, at indsatte skulle gennemgå en personlig og social udvikling. Generelt fungerede behandlingsafdelingerne godt, og mange indsatte oplevede en lettelse ved, at de kunne 'sænke paraderne' og indgå i en anden og mindre maskulin omgangsform. Dog kunne overgangen til nye omgivelser og dét at gennemgå en proces mod at blive stoffri betyde, at de indsatte gled ind og ud af perioder af mening og meningsløshed. Et essentielt aspekt ved overgangen til behandlingsafdelingen – som jeg vil tage som udgangspunkt i dette afsnit – var, at de indsatte ikke havde samme muligheder for 'time-work' på deres egne præmisser. I stedet skulle de lære at erfare og engagere sig i virkeligheden på en anden måde. Kort sagt: Hvor indsatte i stofbrug havde stræbt mod at påvirke tiden – at suspendere tiden og 'tune' ud af virkeligheden ved ikke at tænke og ikke at forholde sig til deres fortid og fremtidige liv – skulle indsatte i behandling lære at forholde sig konstruktivt til nutiden inden for murene og til fortiden og fremtiden udenfor.

Et struktureret liv

I behandlingen blev det forventet, at de indsatte skulle være opmærksomme og deltagende i forhold til den institutionelle rutine og de daglige aktiviteter. Man skulle, med de indsattes ord, vænne sig til det, de kaldte et 'struktureret liv'. Når jeg spurgte, hvad de mente med 'struktureret', forklarede de, at tiden var organiseret og skematiseret omkring formålsrettede aktiviteter, hvor det var et krav, at man var engageret. Hvor det eneste obligatoriske punkt på programmet i fællesskabsafdelingerne var den daglige væknings- og arbejdstid, var både dagene og de fleste aftener på behandlingsafdelingerne skematiserede, og rutinen imiterede i højere grad et normalt, 'sundt' liv uden for fængslet. Som en del af behandlingen var det forventet, at de indsatte kom til tiden og var deltagende, seriøse og opmærksomme under de daglige aktiviteter. I husreglerne stod der eksempelvis: *"Du har reelt aktivitetspligt hele tiden under opholdet på behandlingsafdelingen, idet man i fællesskab får afdelingen til at fungere"* (Husregler, behandlingsafdeling B)

Da jeg spurgte en indsat ved navn Mathias på behandlingsafdelingen om, hvad han synes om at være i behandling, forklarede han, at *'her lærer man at være struktureret'* (Feltnoter, behandlingsafdeling B). I et interview bad jeg ham uddybe:

“Du skal stå op kl. 7 morgen præcis. Du skal møde op til morgenmaden. Du skal gøre rent hver dag. Du må ikke komme for sent til møderne. Du må ikke komme for sent til maden. Der er mange ting i den dur, jeg mener, når jeg siger, at det er en struktureret hverdag, du har. Så du lærer også at komme ud i samfundet. Om morgenen lærer du at fortælle, hvad du vil lave i løbet af dagen. Skrive det op på en seddel. Så man ligesom kan sige, at ‘det er mine gøremål i dag. Det skal jeg sgu nå i dag. Jeg skal nå at træne. Jeg skal ud og lave mad. Jeg skal lave nogle ting i løbet af dagen, og det skal jeg overholde. (...) Det er der mange af os, der aldrig har haft ude i samfundet. Jeg snakker ikke kun for mig selv, men for mange mennesker. De har godt af at planlægge en dag, fordi det er der ikke mange, der har haft. Kriminelle mennesker planlægger aldrig en dag. De tager en time af gangen. Sådant har jeg også selv levet. (...). Du vågner kl. 12 om formiddagen og ryger en pipe med gutterne. Så skal der måske laves lidt penge. Så ryger du en pipe til med gutterne. Altså de har ikke nogle præcise tider på noget som helst. Du har ikke nogle gøremål i løbet af dagen overhovedet. Altså udover at du skal ryge en pipe hash, selvfølgelig. (...) Du overholder ikke noget som helst. Du har ikke nogen struktureret hverdag”. (Int. Mathias, behandlingsafdeling B)

Ifølge de indsatte i behandling betød det at leve et struktureret liv det samme som at opretholde en rutine, at overholde skematiseret tid, at planlægge og at overholde, hvad de havde planlagt. Dermed var livet i behandlingen – for at låne en af behandlernes ord – *‘en øvebane, hvor de indsatte kunne vænne sig til det strukturerede liv uden for fængslet’* (Feltnoter, behandlingsafdeling B). Som en del af behandlingen var det derfor forventet, at indsatte tog del i at planlægge og deltage i forskellige aktiviteter. Det kunne eksempelvis være fisketure, skaktturneringer og ugentlige Cafe Exit-arrangementer uden for fængslet. Desuden kom der ofte folk udefra, der arrangerede forskellige aktiviteter; sportsinstruktører, oplægsholdere eller socialarbejdere.

Indsatte, som blev en del af behandlingen, blev også tilskyndet til at visualisere og planlægge deres fremtidige liv og reflektere over det fortidige. Det var eksempelvis en obligatorisk opgave at nedskrive og fortælle sin livshistorie og at reflektere over fortidige fejl. Desuden blev planlægningen og organiseringen af indsattes fremtid, både i forhold til udgange og løsladelse, ofte bragt op under de ansattes daglige samtaler med de indsatte. Et andet fremtidsaspekt lå i, at det var forventet, at de indsatte processuelt udviklede sig under opholdet på afdelingen. Derfor var de ansatte meget opmærksomme på indsattes engagement i behandlin-

gen og på deres opførsel i det daglige liv. Desuden tog de ansatte på behandlingsafdelingerne højde for de indsattes personlige fremskridt, når det blev bestemt, om god opførsel og personlig udvikling skulle belønnes og veksles til bedre muligheder for udgange og prøveløsladelse. På denne måde blev indsattes nutidige fremskridt, når de var i behandlingen, direkte overført til fremtidige muligheder. De indsatte kunne, med andre ord, *af-lære* deres tidligere 'time work'-strategier for i stedet at lære at bruge tiden konstruktivt.

At lære at bruge tiden konstruktivt

For mange indsatte i behandling var det en stor udfordring at skulle forholde sig til deres fortidige, nutidige og fremtidige liv på en ny måde, samtidig med at de skulle indgå i et struktureret liv og være opmærksomme på deres egen positive udvikling. For dem, der havde afsonet på fællesskabsafdelingerne, betød det, at de skulle bryde med de 'coping' strategier og de vanemæssige former for 'time-work', de havde tillært sig for at gøre livet tåleligt i fængslet. For mange var dét, som institutionen betegnede som en 'positiv udvikling' - og som også ofte udgjorde indsattes personlige ønsker - ikke en lineær proces, men ofte et langt og hårdt tilpasningsforløb. På behandlingsafdelingerne var der derfor ofte en uoverensstemmelse mellem, hvordan ting blev italesat, og hvordan de faktisk blev praktiseret. Indsatte kunne deltage i at koordinere og planlægge hverdagens aktiviteter, men i perioder kunne de ikke overskue at deltage i det planlagte, hvis det strakte sig for langt ud i fremtiden. Hvis der eksempelvis gik for lang tid mellem, at de indsatte og jeg planlagde og udførte et interview, konkluderede de indsatte ofte på interviewdagen, at de 'ikke kunne overskue det', eller 'i dag er en dårlig dag' med henvisning til, at de var trætte eller ikke kunne overskue noget.

De ansatte på behandlingsafdelingen havde til tider svært ved at skjule deres frustration over de indsattes ugidelighed: En dag var der en koncert i kirken i fængslet. De indsatte havde støttet op om planlægningen og ivrigt tilmeldt sig. Men ingen endte med at deltage i det faktiske arrangement. Da jeg snakkede med sekretæren på behandlingsafdelingen om hændelsen, bemærkede hun: '*Jeg ved ikke, hvorfor ingen vil deltage. Hvis jeg var dem, ville jeg bruge tiden på noget fornuftigt i stedet for ikke at gøre noget.*' (Feltnoter, behandlingsafdeling C). Hendes bemærkning kaster lys på den tydelige uoverensstemmelse mellem den institutionelle forståelse af tid - specielt på behandlingsafdelingerne, hvor tid var en værdifuld ressource, der skulle bruges til selvudvikling og livsændring - og de indsatte, der erfarede tiden som en straf. For dem var tiden smertefuld og noget, der skulle

passere, uden at den efterlod sig spor i erfaringen. Men dét at planlægge uden at deltage kan også ansues som et eksempel på en passiv form for 'time-work', hvor de indsatte søgte at afbalancere deres egne behov og samtidig levede op til behandlingsafdelingens krav om at være strukturerede og reflekterede.

At lære at kede sig

I det daglige liv på behandlingsafdelingen fluktuerede indsatte mellem at have aktive og inaktive perioder, hvor kollektive stemninger af meningsløshed, håb og initiativ overlappede. At de indsatte i behandling måtte undvære rusmidler havde en negativ effekt på deres evne til at håndtere de perioder, hvor alt virkede håbløst. Når indsatte ikke kunne 'dulme' tids- og virkelighedsopfattelsen, blev hverdage nemt monotone og indholdsløse, og de indsatte blev direkte konfronteret med livets ligegyldighed.

Når de havde fri fra behandlingen, blev dét at sove eller se fjernsyn en slags 'time-work', der gav dem mulighed for at flygte fra virkeligheden. De indsatte snakkede om ligegyldige ting og kunne ikke overskue at forholde sig til livet uden for fængslet. Typisk kunne de sige: 'Så gik den dag' (eller uge eller måned). Ofte kunne jeg møde Bennet fra behandlingsafdeling C stå og ryge i døråbningen til sin celle. Når jeg spurgte til hans weekend, svarede han som regel: '*Det hele er det samme. Der sker ikke noget her*' (Feltnoter, behandlingsafdeling C). Til tider havde de indsatte bare lyst til at glemme verden uden for fængslet. Det var derfor et implicit krav, at folk, der havde været uden for fængslet - eksempelvis mig, når jeg kom tilbage efter en weekend, eller indsatte, der kom tilbage fra udgang - skulle skrue ned for energien og entusiasmen og i stedet glide ind en kollektiv tilstand af ligegyldighed. Ved at 'tune' ind på samme modus som de indsatte fulgte man de implicitte regler om, at man ikke skulle minde hinanden om, at der fandtes en verden uden for fængslet.

I stedet for at afskrive tilstande af kedsomhed og ligegyldighed som en situation hvor intet sker, må vi anerkende, at sådanne tilstande kan være ekstremt betydningfulde. For indsatte i fængslet kunne kedsomhed og meningsløshed blive risikofyldte og frustrerende tilstande. Indsatte fortalte, at en hovedgrund til, at de ofte faldt fra behandling og genstartede deres misbrug, var på grund af kedsomhed. Uden for fængslet kunne ligegyldighed og kedsomhed ligeledes føre til et eskaleret og ukontrollerbart misbrug samt engagement i kriminelle aktiviteter (Haller, 2015).

Livet på både behandlings- og fællesskabsafdelinger kunne være trivielt og kedeligt. Men i behandlingen var indsatte direkte konfronteret med meningsløsheden, da de ikke havde muligheder for at 'time-worke' gennem brug af rusmidler eller ved at engagere sig i fysisk arbejde. Mathias fra behandlingsafdeling C var i en periode ganske frustreret. Han fortalte:

"Der sker ikke noget her. Det er dødkedeligt at være her. (...) Der er ikke noget arbejde. Du har ikke noget at beskæftige dig med. Det stinker. Når vi går over i hallen, er der kun fire, som gider spille fodbold. Resten gider ikke (...). Folk bliver så dovn herovre. Det er så vildt. (...) Det har specielt noget at gøre med arbejde. Vi savner det meget. Mest mig, fordi jeg elsker at arbejde og have noget at lave. Jeg kan ikke klare det her. Det er derfor, jeg bliver nødt til at komme over på en anden afdeling. Og nu snakker de (ansatte) om behandlingsafdeling C. Men der er heller ikke noget arbejde, og det ved jeg ikke, om jeg kan klare." (Int. Mathias, behandlingsafdeling B)

Nogle gange blev følelsen af kedsomhed og meningsløshed direkte smertefuld, og indsatte i behandlingen responderede med frustration:

"Det er det samme hver uge, og så er det det samme og det samme. Du bliver træt af det. Behandlingen er bare det samme og det samme." (Int. Bjorn, behandlingsafdeling B)

Til tider kunne indsatte ikke holde monotonien ud ved at indgå i den samme daglige struktur og gennemgå de samme behandlingsøvelser og temaer, som ofte gentog sig uge efter uge. 'Det gør mig skør', fortalte Christoffer, da han beklagede sig over, at de hele tiden lavede det samme på behandlingsafdelingen. "Det er den samme rutine hver dag." (Int. Christoffer, behandlingsafdeling).

At kede sig kunne ligeledes føre til et stadie af desperation: 'Jeg kan virkelig, virkelig ikke klare det mere', udrød Rashid de dage, hvor tiden blev for lang. 'Jeg bliver nødt til at droppe ud og komme et andet sted hen' (Feltnoter, behandlingsafdeling B). For Dan kunne kedsomheden til tider få ham helt ud af kontrol: "Nogle gange når jeg virkelig keder mig, ender jeg med at sige et eller andet lort. Bare fordi jeg føler, at jeg må sige et eller andet, fordi jeg synes, det er så stille og kedeligt" (Int. Dan, behandlingsafdeling B), forklarede han.

Det er vigtigt at pointere, at misbrugsbehandlerne og personalet på behandlingsafdelingerne var forstående over for de indsattes frustration. De vidste, at

de indsatte ofte var vant til et 'action-fyldt' liv uden for fængslet, og som en del af behandlingen søgte de ansatte derfor at guide de indsatte i forhold til at takle og være i den problematiske tilstand. 'De skal lære at fylde tiden ud selv' (Feltnoter, behandlingsafdeling C), forklarede lederen af en af behandlingsafdelingerne. Dét at lære at kede sig og lære indsatte at takle konfrontation med meningsløsheden var en strategi i forhold til at forberede de indsatte til at blive løsladt og til at kunne kontrollere sig selv i 'et normalt og struktureret liv' uden for fængslet, uden at de faldt tilbage i misbrug eller kriminalitet eller andre tilstande, hvor tiden gik hurtigt, og tilværelsen blev spændende og euforisk. Mange indsatte, der havde oplevet en mislykket løsladelse, beskrev dette som den største udfordring. Og netop dét er et essentielt aspekt ved behandlingsafdelingerne: De ansatte havde dyb indsigt i de indsattes livssituation, og deres vejledning tog udgangspunkt i de faktiske udfordringer, de vidste, at de indsatte havde, når de ikke havde adgang til rusmidler. Så selvom livet på behandlingsafdelingerne kunne føles opslidende og hårdt, følte mange indsatte sig hørt og forstået.

Opsummerende kan man sige, at indsatte i behandlingen skulle tillære sig en anden slags 'time-work': Der var en forventning om, at de indsatte brugte deres tid konstruktivt: At de udviklede og ændrede sig, reflekterede over deres fortid samt påtog sig en aktiv rolle i forhold til at øve sig på og planlægge deres fremtidige liv. Samtidig skulle de fralære sig dét at suspendere tiden og flygte fra virkeligheden ved hjælp af rusmidler. Men uden rusens filter fik indsatte i misbrugsbehandling mindre handlerum i forhold til at kunne påvirke deres subjektive erfaringer ('time-work') af nutiden i fængslet, og de blev direkte konfronteret med intensive følelser af kedsomhed, tomhed og meningsløshed. Samtidig vil jeg understrege et vigtigt element ved behandlingsafdelingerne: At her lærte indsatte også at engagere sig i en slags 'time-work', der handlede om at *være i* de følelser af kedsomhed og meningsløshed, som kendetegnede en livssituation, hvor tid blev en straf.

Diskussion: Den meningsfulde afskrivning af mening

Det at afsone på henholdsvis behandlings- og fællesskabsafdelinger - to sfærer, som faciliterer enten stofbrug eller afholdenhed - giver indsatte forskellige muligheder for 'time-work'; at forholde sig til tiden og virkeligheden i fængslet. Overordnet kan man sige, at de behandlings- og fællesskabsafdelinger, som danner ramme om afholdenhed og/eller stofbrug, også skaber grobund for to forskellige former for væren: Den 'ustrukturerede', hvor indsatte ved hjælp af rusmidler søger

at opnå en tilstand af indadvendthed, mental frigørelse og en søgen væk fra virkeligheden ved at stoppe med at tænke, føle og forholde sig til verden omkring dem, samt den 'strukturerede', hvor det i behandlingsafdelingernes afrusningsforløb bliver forventet, at indsatte er udadvendte, følede, refleksive og opmærksomme på deres omgivelser. Som en del af behandlingsideologien var tid en ressource for personlig udvikling og forbedring: Egenskaber, som også karakteriserer samfundsmæssige forventninger til et progressivt individ i det moderne samfund uden for fængslet.

Dette kaster dog ufravigeligt lys på uoverensstemmelsen mellem den eksistensform, som indsatte finder mest eftertragtet og mindst smertefuld, mens de afsoner deres straf i fængslet (den ustrukturerede), og den eksistensform der, i det danske samfund, kendetegner den progressive og bidragsydende borger (den strukturerede).

Traditionelle lukkede fængsler synes derfor ikke at skabe rammerne for, at indsatte kan lære at blive fortrolig med den borgerrolle, som de forventes at træde ud i, når de har afsonet deres straf. Fra de indsattes perspektiv opleves den strukturerede eksistensform nemlig ikke som en meningsfuld tilstand i en fængselskontekst, fordi dét at være opmærksom på sin personlige udvikling, være fremtidsorienteret og bruge tiden konstruktivt ikke er attraktivt i en livssituation, hvor der ikke synes at være nogen mening med tiden. I nogle tilfælde kunne personlig udvikling og refleksion derimod være en direkte smertefuld konfrontation med uoverskuelige tidshorisonter og en håbløs eksistens. Mit argument er derfor, at mange indsatte i normale fængselsomgivelser føler, at den mest tålelige, attraktive og dermed meningsfulde tilstand i fængslet karakteriseres ved passivitet og liggylighed og ved *aktivt at afskrive tilværelsen i fængslet mening*.

Tilbage står udfordringen: Dels at kriminelle straffes i overensstemmelse med de samfundsmæssige normer, hvorved retsfølelsen opretholdes; og dels at man skaber rammer for, at indsatte ikke responderer på straffen gennem en virkelighedsflugt, som mest optimalt opnås gennem brug af rusmidler.

Noter

- 1: I artiklen markeres direkte citater med indryk og *kursiv*, feltnoter markeres med '*kursiv*' og emiske udtryk med 'skrift'.
- 2: I rapporten blev misbrug af et stof defineret som indtagelse af stoffet to gange om ugen eller mere den sidste måned før indsættelsen/tilsynets registrering. I en undersøgelse

- i 2013 angav 58,8 % af de danske indsatte, at de havde brugt rusmidler 30 dage inden indsættelse. Heraf opgav cirka 71,7 %, at de har røget hash (Kriminalforsorgen, 2012).
- 3: Flere visiteringer, flere rutinemæssige urinprøvekontroller samt fratagelse af udgange ved positive tests. Siden 2004 har der i forbindelse med nultolerancepolitikken været et krav om, at der skulle gennemføres et stigende antal narkotests på klienter i Kriminalforsorgen svarende til mindst 2 % af det daglige belæg. Fra 2006 – 2014 har andelen af tests været på 2,6 %. Fra 2010 til og med 2013 har andelen af positive tests varieret omkring 8,7 %. Der testes for syv forskellige stoffer: Hash, opiater, benzodiazepin, kokain, metamfetamin, amfetamin samt metadon.(Kriminalforsorgen, 2014).
 - 4: Siden er også indsatte i detentioner blevet omfattet af behandlingsgarantien (Kriminalforsorgen, 2010), og flere og mere specialiserede behandlingsprogrammer er blevet introduceret.
 - 5: Ifølge Direktoratet for Kriminalforsorgen recidiverer halvdelen af indsatte i behandling til ny kriminalitet (50,9 %). Det er ikke muligt at måle tilbagefaldet til misbrug (Kriminalforsorgen, 2014).
 - 6: "I 2005 var den samlede andel af positive tests knap 16 %, og denne andel er altså faldet til omkring 8 % i 2008-09. Fra 2010 til og med 2013 har andelen af positive tests varieret omkring 8,7 %, mens den i 2014 har varieret omkring 8 %. Faldet ligger inden for den statistiske usikkerhed og betragtes derfor som tilfældigt." (Kriminalforsorgen, 2014).
 - 7: Fordi de indsatte ikke kunne overskue afsoningens tidshorisonter, valgte de ofte at gå i behandling sidst i afsoningen (Se Haller, 2015).
 - 8: Ifølge Kriminalforsorgens årsrapport fra 2014 udgør cannabis 69 % af de samlede positive stofprøver i hele kriminalforsorgen. Kokain udgjorde 11 %, benzodiazepin udgjorde 7 % og amfetamin 6 % (Kriminalforsorgen, 2014).

References

- Bengtsson, T., (2012). Boredom and Action: Experiences from youth confinement. *Journal of Contemporary Ethnography*, 41(5), 526-553. doi: 10.1177/0891241612449356.
- Cohen, S., & Taylor, L. (1972). *Psychological survival: The experience of long-term imprisonment*. Harmondsworth: Penquin.
- Cope, N. (2003). It's no time or high time': Young offenders' experiences of time and drug use in prison. *Howard Journal of Criminal Justice*, 42(2), 158-175. doi: 10.1111/1468-2311.t01-1-00273
- Crewe, B. (2009). *The prisoner society: Power, adaptation, and social life in an English prison*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199577965.001.0001>.
- Dalsgård, A-L., Frederiksen, M., Højlund, S., & Meinert, L (2014). *Ethnographies of youth and temporality: Time objectified*. Philadelphia: Temple University Press.
- Das, V. (2007). *Life and words: Violence and the descent into the ordinary*. Berkeley: University of California Press.
- Flaherty, M. (2011). *The textures of time: Agency and temporal experience*. Philadelphia: Temple University Press.
- Gell, A. (1992). *The anthropology of time: Cultural constructions of temporal maps and images*. Oxford: Berg.

- Giertsen, H., Nylander, P., Frank, V., Kolind, T. & Tourunen, J. (2015) Prisoners' experiences of drug treatment and punishment in four Nordic countries. I *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* 32(2). 145-164. doi: 10.1515/nsad-2015-0017
- Haller, M. (2014). Indsat i behandling: Om indsattes erfaringer med misbrugsbehandling. I Thylstrup, B., Hesse, M., Pedersen, M.U., & Frederiksen, K., (red.), *Misbrugsbehandling - organisering, indsatser og behov* (Pp. 147-160) Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Haller, M. (2015). *Spaces of Possibility: The contrasting meanings of regular and treatment wings in a Danish Prison*. (Ph.d. afhandling). Aarhus: Aarhus Universitet
- Justitsministeriet (2003) *Flerårsaftalen for kriminalforsorgen 2004-2007*. København: Justitsministeriet
- Kriminalforsorgen (a 2003). *Kampen mod narko – handleplan mod narkotikamisbrug*. København: Indenrigs- og Sundhedsministeriet.
- Kriminalforsorgen (b 2003). *Rusmiddelundersøgelsen: Misbrug blandt kriminalforsorgens klientel*. København: Kriminalforsorgen.
- Kriminalforsorgen (2010). *Kampen mod narko II – handleplan mod narkotikamisbrug*. København: Indenrigs- og Sundhedsministeriet.
- Kriminalforsorgen (2012) *Statistik 2012*. København: Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kriminalforsorgen (2014) *Årsrapport for 2014 vedr. Misbrugsbehandling*. København: Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kolind, T., Frank, V. A., & Dahl, H. V. (2009). Drug treatment or alleviating the negative consequences of imprisonment? A critical view of prison-based drug treatment in Denmark. *International Journal of Drug Policy*, 21(1), 43–48. doi: 10.1016/j.drugpo.2009.03.002
- Kolind, T. (2012) Hverdagens sociale orden i danske fængsler. Cannabisbrug og fængselsbetjentes magtstrategier. I H.V. Dahl & V.A. Frank (red.), *Cannabis, forbrug, interventioner og marked i Danmark* (pp. 199-222) Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Mjåland, K. (2014). 'A culture of sharing': Drug exchange in a Norwegian prison. *Punishment & Society*, 16(3), 336-352. doi: 12048/10.1177/1462474514527149
- Sykes, G. M. (1958). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton, N. J.: Princeton Univ. Press.
- Wahidin, A. (2006). Time and the Prison Experience. I *Sociological Research Online* 11 (1) <http://www.socresonline.org.uk/11/1/wahidin.html> (14.12.2017). <https://doi.org/10.5153/sro.1245>.